

P. Klyukin, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Researcher IE RAS
NRU Higher School of Economics, Moscow (Russia)

EVOLUTION OF THE CIRCULAR FLOW THEORY WITHIN XX CENTURY AND ITS PRESENT-DAY PERSPECTIVES

In this article new retrospective of elaborating of the circular-flow theory from F. Quesnay (1758) up to P. Sraffa (1960) is proposed. This retrospective is based on organic integration Russian-Ukrainian pre-Revolutionary economic heritage, which has been realized in works written by M.I. Tugan-Baranovsky, V.K. Dmitriev, N.N. Shaposhnikoff, L. von Bortkiewicz, G. von Charasoff, E.E. Slutsky, A.D. Bilimovič. Such an representation of the circular-flow theory interpreted as non-stop evolving thematic tradition (in spirit of post-positivist methodologist Gerald Holton) makes it possible to construct a new circular-flow scheme of economy.

Keywords: circular-flow theory; Russian-Ukrainian economic thought; F. Quesnay; P. Sraffa; V.K. Dmitriev; G. von Charasoff; E.E. Slutsky; A.D. Bilimovič.

УДК 330.101.22

О. Красота, канд. экон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНИХ ЯВИЩ – МАЙБУТНЄ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

У статті розглянуто еволюцію предмету економічної теорії, наведено коротку характеристику її сучасного стану, доводиться значущість соціальних аспектів у дослідженні економічних явищ.

Ключові слова: економічна наука, еволюція предмету економічної теорії, взаємозв'язок економічних та соціальних проблем.

Интерес до різноманітних сфер суспільного буття й, відповідно, до економічної науки постійно еволюціонує з розвитком останньої. Людина завжди намагалася пізнати сутність свого господарського життя, закономірності економічних відносин, рушійні сили суспільного прогресу, соціальну природу економічних явищ. Причому на різних етапах розвитку економічної науки змінювались теоретичні підходи й уявлення щодо предмету її дослідження та виконуваних функцій [1].

За останні декілька десятиліть економічна наука зазнала значних змін, підвищилися стандарти її досліджень, якість та кількість емпіричного матеріалу, відбулося її поєднання із останніми досягненнями в галузі математики. Разом із тим в економічній науці, з одного боку, почали виявлятися негативні тенденції, зумовлені недооцінкою значущості теоретико-економічного знання та применшенням його методологічної ролі, а з другого – відбувається нарощення методологічних труднощів самої економічної теорії, а її моделі та методи не завжди стають більш адекватними реальній дійсності. Таке протиріччя може призвести до кризи економічної науки, якщо до неї не змінити якісні підходи.

Значна кількість сучасних наукових праць присвячена переосмисленню значення та ролі економічної науки у суспільному бутті [1-7]. Серед науковців – як вітчизняних, так і західних – немає єдиної точки зору як в оцінці причин еволюції економічної науки, її нинішнього стану, поточних проблем, так і єдності щодо можливого перебігу її подальшого розвитку. Спектр думок простягається від визнання її політекономічного змісту, що полягає у вивченні соціально-економічних відносин між класами і соціальними групами, що складаються між людьми в процесі виробництва матеріальних благ та послуг, до визнання її більшої технічності та математизованості в результаті використання кращих сучасних інформаційних можливостей.

Метою статті є доведення значущості соціальних аспектів у дослідженні економічних явищ, їхній взаємозв'язок та взаємний вплив.

Чільне місце у великій "сім'ї" економічних наук займає сучасна економічна теорія. Її поняття складне, багаторівневе і багатогранне. Протягом довгого періоду свого розвитку вона постійно збагачувалась новими знаннями, предмет її дослідження постійно розширювався і уточнювався. Можна навести найважливіші визначення предмету економічної теорії, що виробилися

протягом розвитку людства. Отже, економічна теорія – це наука про домашнє господарство, управління домом і майном (давньогрецькі філософи); державну, національну економічну політику (А.Монкретьєн); закони, що керують розподілом суспільного продукту (Д.Рікардо); управління народним багатством, а також матеріальний добробут людей, оскільки він залежить від держави (С.Сімонді); закони, які керують виробництвом, обміном та розподілом матеріальних благ, про взаємодію виробничих відносин і продуктивних сил (К.Маркс і Ф.Енгельс); соціальні закономірності (В.Вебер); розвиток інститутів, матеріальні потреби й інтереси для досягнення добробуту людей (інституціоналісти); проблеми влади (Дж.Гелбрейт); природу людського духу, енергійність нації, проблеми мотивації людей (історична школа й інституціоналізм); суспільні відносини у межах господарської діяльності (М.Туган-Барановський); ефективне використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з метою досягнення максимального задоволення безмежних потреб людей (К.Р. Макконнелл та С.Л.Брю) тощо.

Залежно від обраного підходу змінювались як власне предмет економічної теорії, так і методи її дослідження. Разом із тим слід визнати, що пріоритетне місце у визначенні змісту того чи іншого феномену економічного буття належить практиці. Вона є не просто критерієм істини, а виступає рушійною силою сучасної цивілізації. Саме тому в сучасних умовах глобалізації економічних процесів предметна сфера економічної теорії "еволюціонує в напрямку розширення й ускладнення її проблематики, залучення до наукового дослідження додаткових пластів соціально-економічних відносин, врахування багатомірності їх взаємодії і визначення людини як центру економічної системи" [2, с.21].

Існує багато точок зору на причини еволюції економічної науки, її нинішній стан й поточні проблеми, а також можливий перебіг розвитку. Всі вони є відображенням суб'єктивних точок зору окремих індивідів. Так, згідно до однієї точки зору, яку відображають переважно науковці пострадянського простору, сучасна економічна теорія втратила своє ідеологічне забарвлення, відмовилась від класової боротьби, попала "в полон ринкових законів" і, відповідно, обмежилась "тісними" історичними межами – змішаною системою господарювання. Предметом її вважають мистецтво "наживання майна" та "заробляння грошей" [3].

З іншої точки зору, яку представляють сучасні американські економісти, зокрема Д.Коландер, Р.Холт, Дж.Россер, більшість змін у предметі та методах дослідження відбуваються в результаті повільного еволюційного розвитку, що залежить від тих професіоналів-економістів, що найбільше відкриті для всього нового. Молоді вчені кращих університетів Європи та Америки починають вивчати економічну науку так, як до них ще не робив ніхто. Відкриттю й застосуванню нових шляхів її дослідження сприяє, насамперед, технологічний прогрес в аналітичних та інформаційних методах, а також той факт, що всі легкі шляхи використання попередніх методів вже пройдено. Разом з тим, як на заміну старим професійним економістам приходять молодь, навчена новітніми методами, змінюється й усвідомлення того, що саме представляє собою економічна наука та підходи до її вивчення. На заміну аналізу та дедуктивному методам, за переконанням американських економістів, придуть "технічні" методи, основані переважно на використанні

математики, статистики, інформаційно-обчислювальних потужностей. Припускаючи, що покоління професіоналів змінюється кожні 35 років, то швидкість даного еволюційного процесу в середньому складає 3% на рік [4].

За нашим переконанням, ідеологізація суспільного буття та використання різноманітних "ізмів" – "капіталізм", "соціалізм", "комунізм" – лише відволікають від пошуку найраціональніших шляхів вирішення поточних проблем суспільства, в тому числі від мети підвищити добробут своїх громадян. Що ж до поступового еволюційного розвитку економічної науки, її більшої технічності в результаті використання кращих інформаційних можливостей, то в нашій країні він триватиме ще повільніше, ніж в країнах із стабільною змішаною економікою, зважаючи на особливості розвитку інформаційних технологій та їх використанні вітчизняними професіоналами-економістами.

Основні характеристики сучасного стану економічної науки наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Коротка характеристика сучасного стану економічної науки

Критерії	Характеристика
удосконалення математичного інструментарію	Математичний апарат символів і формул став за останні півстоліття мовою економіки. Як будь-яка професійна мова, він дозволяє економістам більш ефективно спілкуватися між собою, не витрачаючи часу на пояснення того, що вони мають на увазі.
накопичення емпіричних даних	Лавиноподібне нарощення економічної інформації для її подальшого опрацювання стає можливим завдяки розвитку новітніх комп'ютерних технологій, стандартизації національних рахунків та удосконаленню методів економічних розрахунків, введення в аналіз нових вимірювальних показників (наприклад, індексу інфляційних очікувань, кредитних рейтингів країн тощо), створення потужних дослідницьких відділів в таких міжнародних організаціях, як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд тощо.
абстрактність економічних моделей	Світ навколо та економіка настільки складні й динамічні, що без спрощень, узагальнень і абстракції просто не можна зрозуміти, що насправді є важливим. Як дотепно вказувала ще у 1962 р. одна з видатних економістів ХХ століття – Джоан Робінсон, безглуздо створювати карту масштабу 1:1. Це ще раз підтверджує, що надмірна конкретизація є недоречною. Абстрактні ж моделі не настільки віддалені від реальності, як може здатися на перший погляд, вони можуть відповісти на цілком конкретні і важливі питання.
колективний характер узагальнюючих робіт	Останнім часом все рідше здійснюються та є менш успішними спроби створення всеохоплюючих економічних теорій. Наразі намагаються систематизувати економічні знання в багатотомних серіях оглядових праць або колективних монографіях, в яких приймають участь десятки авторів, що відображають різні точки зору й використовують різноманітний інструментарій. Принцип єдності економічної теорії поступається принципу співіснування конкуруючих концепцій. Так, ректор Російської економічної школи (РЕШ) С.Гурієв зауважує, що якщо у кімнату помістити двох економістів, то отримаємо дві точки зору, якщо ж один з цих економістів – Лорд Кейнс, то отримаємо їх три і "тільки в економіці можна отримати Нобелівську премію за протилежні точки зору" [5, с.293, 294].
більша популярність ринкової проблематики	Поширення ринкової проблематики зумовлено формуванням в реальній економіці елементів сучасної ринкової системи, змішаної економіки, що, безумовно, вплинуло й на предмет дослідження економічної науки.
охоплення економічною наукою нових сфер життя	Економічна наука проникає у все нові й нові сфери буття, знаходить нові галузі застосування. Зокрема, ідеї інституційної школи частково формалізуються в теорії контрактів, присвоєння ренти та еволюційної теорії ігор. Експериментальна економіка як новітній розділ економічної науки намагається перевірити в "лабораторних умовах" основні постулати економічної поведінки господарських суб'єктів тощо.

На наше переконання, економічна наука ХХІ століття має не тільки не відмежовуватися від соціальних аспектів досліджуваних нею проблем, але й звернути особливу увагу саме на соціальну природу економічних явищ, на їх загальнолюдське призначення. Врешті-решт, об'єктом дослідження має стати людина. Цей акцент є особливо значущим для сучасного соціально орієнтованого ринкового господарства.

Разом із якісною еволюцією самої економічної науки перед нею ставляться нові вимоги. Стає зрозумілим, що економічні та соціальні явища знаходяться в тісному взаємозв'язку, а економічна мета обумовлена соціальною функцією. Ще з середини 60-х років минулого століття західні вчені-економісти стали виступати з критикою неокласичного напрямку за ігнорування ним значних соціальних питань. Нині все частіше увага дослідників звертається до політичних, соціальних, демографічних проблем. Все більш актуальними стали теми про якість

життя й екологічну безпеку в глобальному масштабі. Паралельно спостерігається тенденція актуалізації духовних та інтелектуальних цінностей. Однак в умовах ринкової системи економічна наука замкнулася в колі суто економічних проблем. Об'єктом її особливої уваги, як і раніше, виступають безпосередньо економічні явища та процеси, такі як регулювання державного боргу, зміни на світовому валютному ринку, глобальні проблеми народонаселення, антикризова політика, особливості кредитування резидентів країни тощо. Це підкреслює її асоціальність і надмірну математизацію. Вимогою часу наразі стає необхідність тіснішого зв'язку економічної науки з різними галузями суспільствознавства, а головним об'єктом дослідження має стати людина та питання максимального й найефективнішого забезпечення її потреб. Власне проблема адаптації принципів та ідей природничих наук до соціальної сфери існувала завжди. Проте пряме поширення на соціальні системи законів

природи є непродуктивним, оскільки сутність самої людини гетерогенна й належить як природі, так і суспільству, культурі, суперечливо поєднуючи своє матеріальне буття з духовним, природне із соціальним [6].

В сучасній економічній теорії значне місце відводиться розгляду проблем економічного зростання, яке позиціонується як мета та одна з найважливіших характеристик економічного розвитку країни. Проте серед його факторів та джерел людині, різноманітним соціальним і морально-психологічним аспектам не надається належного значення. Вважаємо, що для того, щоб економічне зростання мало результатом реальний, а не ілюзорний прогрес, теоретичним базисом розвитку економіки має стати таке економічне знання, де пріоритетом виступатиме людина, а не проблема фізичного нарощування обсягів реального ВВП. Тільки з урахуванням людського фактору можливий повноцінний аналіз усіх факторів економічного зростання і їх реалізації.

Іншою не менш актуальною темою сучасної економічної теорії є проблема неповної зайнятості в умовах нестабільної економічної системи. Зниження рівня зайнятості і підвищення рівня безробіття є не тільки економічною, але й суто соціальною проблемою, має крім негативних економічних наслідків ще й величезні соціальні труднощі. Серед них усвідомлення неможливості прогнати родину, невпевненість у своїй значущості для суспільства, що іноді призводить до психологічних розладів, зростання соціальної напруги у суспільстві тощо. Об'єктом дослідження і тут має стати не тільки держава як гарант загальнооекономічної стабільності, а й власне людина із її проблемами і потребами.

Окрім вищезазначеного в сучасному суспільстві змінюються соціальні стандарти рівня життя, освіти, культури, охорони здоров'я, інформаційного забезпечення населення і бізнесу тощо. Саме тому економічна діяльність повинна, в кінцевому рахунку, служити і підкорятися соціальній меті, а остання – визначати першу.

Загальновідомо в колі економістів-науковців, що критерієм досконалості певної економічної теорії (школи, моделі, концепції) виступає її здатність протистояти кризовим явищам. Саме останні завжди були передумовою для теоретичних проривів в економічній науці. Попередня глобальна криза, що охопила все суспільство, виявила суперечності та диспропорції не лише в розвитку реального сектора економіки, але й у самій економічній науці. Виникла потреба переходу від панування і почергової зміни одноконцептуальних підходів до багатоконцептуальної теорії. Причому остання "має увібрати в себе всі досягнення світової економічної ду-

мки, головні напрями й альтернативні позиції, відбиваючи різні аспекти і фрагменти всесвітньо-історичного процесу пізнання економічної картини світу. Але вона має бути не механічним поєднанням аспектів і фрагментів пізнання економічної дійсності, а розумінням її багатоманітної цілісності" [7, с.6]. Сферу дослідження економічної науки не слід обмежувати виключно питаннями економічного характеру, а додати і розглядати на якісно новій основі демографічні, екологічні, сировинно-продовольчі, паливно-енергетичні, геополітичні та культурні проблеми та аспекти, їх зв'язок та вплив як на економічне життя, так і на соціальні аспекти існування людини. Вбираючи в себе вплив суміжних неекономічних чинників (природи, екології, політики, техніки і технологій, історичних традицій, менталітету) сучасна економічна наука має надати нові можливості для осмислення новітніх нестандартних ситуацій як в глобальному, так і в локальних економічних просторах.

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасна економічна теорія має постійно зростаючий і складний емпіричний матеріал, користується ґрунтовним математичним інструментарієм тощо, що в сукупності має гарантувати безкризовий розвиток економіки і суспільства протягом достатньо тривалого проміжку часу. Проте економічна дійсність надто складна, а швидкість змін в ній випереджає темпи її вивчення сучасною економічною наукою. Для того, щоб економічна теорія не відіграла роль наздоганяючого фактору відносно до економічного життя, необхідно розширити сферу її дослідження відповідно до вимог часу, забезпечити міждисциплінарну сполученість з іншими галузями знання, звернути особливу увагу на соціальну природу економічних явищ.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д. Философия экономики. История: [монография] / В.Д. Базилевич, В.В. Ильин. – К.: Знання, 2011. – 928 с.
2. Економічна теорія. Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
3. Макацария Н., Абсава Н. Настоящее и будущее экономической науки [Электронный ресурс] / Н. Макацария, Н. Абсава. – Режим доступа: <http://gisap.eu/ru/node/11654>.
4. Colander D., Holt R., Rosser J. The Changing Face of Economics [текст] / D. Colander, R. Holt, J. Rosser. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004.
5. Гуриев С. Мифы экономики: Заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики / С. Гуриев – 3-е изд., переработ. – М.: ООО "Юнайтед Пресс", 2010. – 295 с.
6. Базилевич В.Д. Метафизика экономики: Монография / В.Д. Базилевич, В.В. Ильин. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Знання, 2010. – 925 с.
7. Гриценко А.А. Політична економія: актуалізація проблематики, методологічний потенціал і сполученість з інституціоналізмом / А.А. Гриценко // Економічна теорія. – 2012. – №1. – С.5-20.

Надійшла до редколегії 22.02.13

Е. Красота, канд. экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

СОЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ – БУДУЩЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье рассмотрено эволюцию предмета экономической теории, приведено краткую характеристику ее современного состояния, доказываются значимость социальных аспектов в исследовании экономических явлений.

Ключевые слова: экономическая наука, эволюция предмета экономической теории, взаимосвязь экономических и социальных проблем.

O. Krasota, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SOCIAL ASPECTS OF ECONOMIC PHENOMENA AS THE FUTURE OF ECONOMIC SCIENCE

The article deals with the evolution of the subject of economic theory, a brief description of its current state, has the significance of social aspects in the study of economic phenomena.

Keywords: economics, the evolution of the subject of economic theory, the relationship of economic and social problems.